EL CASTELLOT DE BOLVIR (LA CERDANYA): LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES DE 2016 I 2017

Jordi MORERA CAMPRUBÍ*, Joan OLLER GUZMÁN*, Oriol OLESTI VILA**

INTRODUCCIÓ

En el present article exposarem els treballs arqueològics efectuats durant els anys 2016 i 2017 al jaciment del Castellot de Bolvir (Cerdanya). Tal com venim fent en les darreres jornades, tan sols ens limitarem a l'explicació dels treballs realitzats i a les conclusions que es deriven dels mateixos, pel que fa a les dues darreres campanyes d'excavació. Així doncs, entenem que l'explicació de la descoberta del jaciment, la seva contextualització (geogràfica, geològica, etc.), les dades històriques i arqueològiques que hi fan referència, així com tot el procés d'excavació, des de l'any 1991 en que s'iniciaren els primers treballs fins a l'actualitat, ja han estat exposats en anteriors treballs. A més, tota aquesta informació també es pot consultar en la bibliografia del propi jaciment

La intervenció al Castellot de Bolvir en els anys 2016 i 2017, i tal com venia succeint des de l'any 2007, ha tingut una motivació bicèfala. D'una banda, el primer agent impulsor de l'actuació ha estat el consistori municipal de Bolvir. Així, després de la inauguració de l'Espai Ceretània el gener de 2015, l'equip de govern del municipi ha mantingut la voluntat de continuar amb la recerca al Castellot, entenent que només amb la continuïtat de la praxis arqueològica es podia entendre la dimensió del jaciment i es donava significació al Museu recentment inaugurat. I d'altra banda, l'excavació arqueològica al Castellot s'ha inscrit dins el Projecte Integral de Recerca "Paisatge i Territori a la Cerdanya Antiga (PATCA)" pel període 2014-2017, dirigit pel professor Oriol Olesti, en el qual es pretén aprofundir en l'estudi del poblament ceretà de la comarca. Dins aquest programa marc, el jaciment del Castellot de Bolvir esdevenia un enclavament de primer ordre per entendre les dinàmiques culturals que se succeïen en les fases ibèriques i republicanes.

Han estat tots aquests interessos els que han motivat que es continués excavant al jaciment. Com ja venia essent habitual en els darrers anys, les intervencions arqueològiques foren dirigides pel professor Oriol Olesti, i coordinades conjuntament amb Oriol Mercadal, arqueòleg i director del Museu Cerdà, malauradament traspassat el passat desembre. El treball de camp ha estat realitzat sota la direcció dels arqueòlegs Jordi Morera i Joan Oller, tots ells membres del projecte PATCA. Finalment, les intervencions han comptat amb els recursos humans, materials i tècnics de l'empresa Catarqueòlegs SL

LA INTERVENCIÓ DE 2016[1]

Durant el 2016 es van realitzar tres intervencions arqueològiques al Castellot de Bolvir, concatenades entre l'1 de juliol i el 20 d'agost. D'aquestes, la primera consistia en una campanya preventiva; la segona s'incloïa en el marc d'un projecte d'intervenció, dirigit i coordinat pel Dr. Oriol Olesti; i finalment la darrera consistí fonamentalment en la consolidació de les restes arqueològiques.

Els objectius d'aquesta campanya es van centrar en tractar de culminar les zones obertes l'any anterior, en intentar tenir un millor coneixement de la zona central i, finalment, en l'obertura d'una nova zona d'intervenció en el sector més sud-oriental. En el primer cas, ens estem referint a la finalització de l'excavació dels Àmbits Q i R, sobretot pel que fa a l'estratigrafia antiga, però també de les sitges

* UAB, Catarqueòlegs SL
** UAB-projecte PATCA

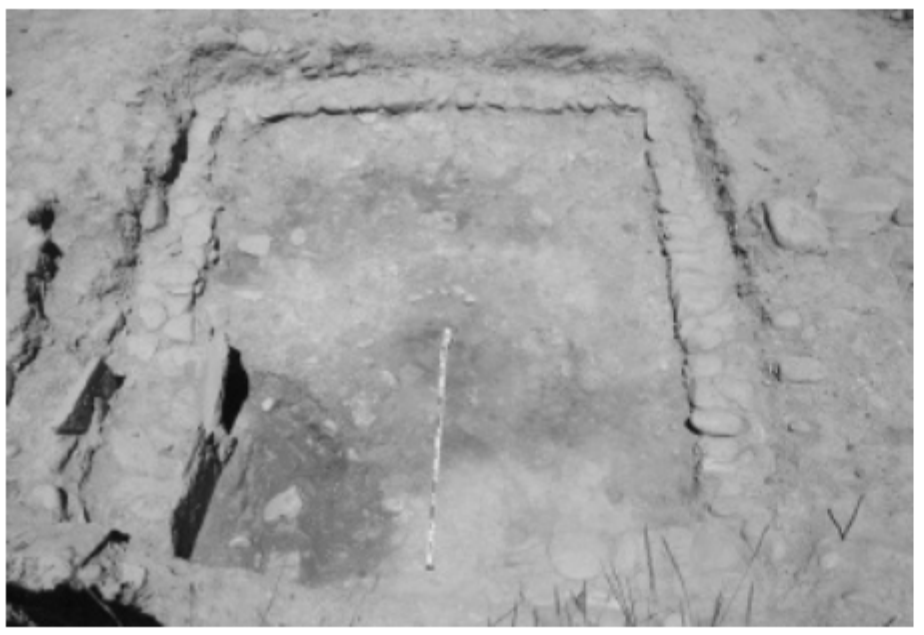

Figura 1. Detall de l'estança al final de la seva excavació.

Figura 2. Detall de la porta d'accés localitzada a la muralla medieval.

iberoromanes localitzades en els Àmbits S i T del sector central. Efectivament, en els anys anteriors s'havien obert aquests dos espais, però en els Àmbits Q i R no s'havia esgotat l'estratigrafia antròpica, restant per excavar la que es corresponia amb la fase antiga. L'excavació va mostrar l'existència de restes escadusseres de les finques domèstiques ibèriques que hi hauria hagut a la zona de llevant. Tanmateix, cal destacar la localització en el subsòl de l'Àmbit R d'una estructura de planta rectangular, d'uns 3.5 per 2.5 m aproximadament, UE 2141, i amb l'entrada ubicada a la paret de migdia. Estava lleugerament retallada en la part interna i encastada en el substrat geològic, restant delimitada per unes parets de no més de 30 cm de gruix fetes de petits còdols. Talment presentava un enllosat de pissarres locals a mode de paviment. Es tractava d'una estança que estratigràficament cal situar en època ibèrica o republicana, però en qualsevol cas en els segles III-II aC. Efectivament, es tractava d'un edifici decididament molt singular, possiblement amb connotacions rituals o cultuals ja que es caracteritzava com un espai molt diferent dels altres espais coneguts d'aquesta cronologia.

En aquest sector, a la part més septentrional de l'excavació, es va localitzar superficialment un nou tram de muralla a la zona de llevant. S'exhumaren una quinzena de metres més de traçada del clos medieval, localitzant també un possible accés al vilatge medieval, UE 2210. Es tractava d'una obertura en el llenç d'uns dos metres d'amplada en la qual no s'observa cap tipus de bloc petri, indicant una possible entrada al poblat. Finalment, cal fer notar que, i tal com també s'havia documentat l'any anterior, per la part externa no es conservava estratigrafia de significació arqueològica. El fet és que el pendent s'anava fent cada cop més pronunciat, provocant que per sota dels nivells vegetals i més superficials ja aparegués el substrat geològic.

Pel que fa a la zona central, el 2015 ja s'havia obert un gran calaix just darrere de l'Edifici III. Tanmateix, l'excavació mostrà que la zona estava força arrasada, i les restes que es conservaven només corresponien a la fase medieval. Per tal de trobar el possible poblament antic de la zona central, en la campanya de 2016 es va obrir a costat de l'Edifici IV un altre calaix d'uns vuit per vuit metres aproximadament. Malauradament, en aquest cas tampoc es localitzà cap tipus de trama urbana, ni antiga ni medieval. Al seu lloc tan sols aparegueren algunes sitges disperses, amb una cronologia presumible de mitjans de segle II aC, el que podria confirmar que en època ibèrica a la part central del jaciment s'hauria configurat un gran sitjar. En aquell cas es van poder excavar els retalls 993, 995 i 997, iniciant-se només l'excavació de les sitges 991 i 999.

Finalment, la tercera zona d'intervenció es localitzà al cantó sud-oriental. Allà, no s'identificaren elements d'època medieval, i per tant, els primers estrats documentats ja s'havien d'associar a la fase republicana. Malauradament, aquesta va ser l'única fase que fou possible excavar, no podent-se exhumar ni documentar l'estratigrafia d'època ibèrica per manca de temps. Tanmateix, la intervenció en aquell punt va posar de relleu l'existència d'una nova torre republicana en aquell sector.

Figura 3. Zona de la cantonada sud-oriental del jaciment, amb la nova torre localitzada.

Figura 4. Cantonada més sud-oriental, amb les estructures ibèriques i el fogar a la part posterior.

Consistia en una potent estructura realitzada amb grans lloses i blocs de pissarra majoritàriament, amb uns gruixos de 1.5 metres, i un diàmetre intern d'una *pertica*, o sigui 2.9 m (cal recordar que aquestes eren les mesures i característiques documentades en les altres torres republicanes el jaciment). Per tant, amb aquesta nova estructura, el sistema defensiu republicà quedaria definit, a banda del front murat, per la presència de dues torres flanquejant la porta central, un bastió al costat d'una d'elles, i dues torres més en els dos extrems de la muralla.

Pel que fa a l'estratigrafia, s'inicià l'excavació de l'espai comprès entre el mur 2151 i la muralla medieval 495. La primera estructura consistia en una paret d'època ibèrica, la qual havia estat parcialment aprofitada per traçar i bastir la torre republicana a la que fèiem referència. La segona, evidentment consistia en una estructura molt posterior, com diem d'època medieval, però en aquest cas ens servia de límit de l'àrea d'excavació (cal recordar que tota l'estratigrafia antròpica de la zona oriental de la muralla medieval 495 ja va ser excavada i documentada en les campanyes de 2011 i 2012, documentant parcialment 6 finques d'època ibèrica). Així doncs, aquest sector del jaciment s'havia de correspondre amb la continuació del que en el seu moment s'identificà amb l'Àmbit XI ceretà. Malauradament, en aquell moment només fou possible excavar, i de manera parcial, un gran enderroc, UE 2151, d'època republicana, i que s'havia de vincular a la construcció de la torre republicana, i a tots els canvis (urbanístics, constructius, de nivells de circulació...) que s'haurien generat al voltant d'aquest fet.

LA INTERVENCIÓ DE 2017[1]

L'excavació arqueològica al Castellot de Bolvir durant el 2017 es va desenvolupar entre el 3 i el 30 de juliol, i en aquest cas també es va comptar amb l'ajuda d'un contingent d'una cinquantena d'estudiants i llicenciats provinents dels graus d'Arqueologia i Història de la UAB, però també de la Universitat de Barcelona, i la Sorbonne de París, els quals en diferents setmanes van estar participant i col·laborant amb les tasques arqueològiques. Finalment, l'equip humà del treball de camp es completà amb la presència d'una restauradora, Delia Eguiluz, la qual s'encarregà de consolidar *in situ* totes aquelles peces i materials que així ho requerien, i un arqueòleg medievalista, Adrià Cubo, doctorand a la UAB.

Els objectius per aquesta campanya es van centrar en, d'una banda, tractar de culminar les zones que havien quedat obertes l'any anterior a la zona oriental, i de l'altra continuar aprofundint en el coneixement de la zona central del jaciment.

En el primer cas, ens estem referint a la cantonada sud-oriental del jaciment, on l'any anterior s'havia localitzat una nova torre republicana. L'excavació va permetre identificar i conèixer millor el que en el seu moment s'havia ano-

Figura 5. Vista de les sitges 983, en primer terme, i 2241, a la part posterior, separades per un mur de pedra seca.

Figura 6. Vista de les estructures documentades a l'avantsala dels àmbits VI i VII Ibèrics, i F i G medievals.

menat Àmbit XI. Com dèiem, l'any 2011 es va poder excavar una part de la finca, aquella que quedava a llevant de la muralla medieval 495, documentant només parcialment la casa, i en la campanya de 2016 s'havia iniciat l'excavació de l'altra meitat, la que restava a ponent del clos murat medieval. La característica més rellevant del que coneixíem d'aquesta casa ceretana, era la presència d'un gran fogar de quasi 1.8 m de diàmetre, el que havia permès plantejar la hipòtesis que l'estança es tractés d'un lloc de producció culinària suprafamiliar i d'abast comunitari (Morera 2017). En la campanya de 2017, es van localitzar un conjunt d'estructures, totes elles d'època ibèrica, disposades de tal manera que semblen conformar diferents espais habitacionals dins d'un mateix edifici. Així, separat poc més d'un metre i en paral·lel a la paret 2151, definidora de l'Àmbit XI i límit de l'àrea d'excavació, es va localitzar un altre mur de característiques ben similars, UE 2208. L'especial ubicació d'aquesta estava indicant que entre ambdues existiria un corredor. Però a més, la paret 2208 es lligava en angle recte amb la paret 2209, ja localitzada en la campanya de 2011 i definida amb la UE 496. Per tant doncs, la disposició d'aquestes estructures indicava que l'espai entre els murs 2208 i 2151 consistia en un passadís distribuïdor, i que la paret 2209 estava separant dues estances d'una mateixa finca, i que es corresponien amb les sales que en el seu moment havíem definit com a Àmbit XI i XII.

La sala més interessant a destacar és l'Àmbit XI. Allà, a banda de tot un seguit de forats de pal, es va localitzar un altre gran fogar circular de quasi 1.7 m de diàmetre, també especialment construït, i que se situaria a costat del fogar de 1.8 m documentat l'any 2011. Amb el nou fogar documentat es confirma aquesta especialització en una producció culinària a gran escala. Si a aquest fet li sumem les diferents compartimentacions de l'edifici, i la presència d'enderrocs de pedres en alguns dels espais, semblen indicar que justament es tractaria d'un lloc diferenciat de la resta d'estances ibèriques, amb unes parets molt més sòlides que les domèstiques

Pel que fa a la zona central, es continuà l'excavació del quadrant obert l'any anterior al sector de llevant del taller metal·lúrgic d'època republicana, en el qual s'havien identificat en planta un gran nombre de sitges d'emmagatzematge. Així, es completà l'excavació de 7 noves sitges, amb una cronologia preliminar d'entre els segles III-II aC (UE 983, 987, 989, 991, 999, 2241 i 5018). Tanmateix, també és cert que no es va poder esgotar completament el sector, i que encara en resten algunes per excavar.
És de destacar la diversitat en la morfologia volumètrica dels retalls, amb algunes sitges de poc més d'un metre i mig de fondària (i també de cronologia més antiga), i d'altres amb unes fondàries que superen els 2.5 m (i de cronologia que cal situar en ple segle II aC). Però també, la intervenció ha mostrat com en algun cas les sitges estaven tan properes unes a les altres que s'arribaven a tallar a nivell de la panxa (com en el cas de les sitges 983 i 2241, o amb la sitja 989). Aquests talls, ja detectats en èpo-

ca antiga, eren solucionats amb la construcció d'un mur de pedra seca que separava els dos dipòsits. En aquests moments, desconeixem si les dues sitges eren coetànies, i el mur separava diferents continguts, o si contràriament, una d'elles era de construcció posterior, i en aquest cas el mur tan sols mirava d'aïllar un sediment que no era estèril. En aquest sentit, els estudis dels materials arqueològics recuperats ens ajudaran a poder discriminar una de les dues possibilitats.

En qualsevol cas, aquesta alta densitat i concentració en el nombre de sitges ens estaria confirmant l'existència d'un veritable camp de sitges a la zona exterior del barri de cases de migdia, almenys des de finals de segle III aC, i amb tota seguretat fins a mitjans de segle II aC, moment en que es construeixen els edificis republicans. Pel que fa a aquest sitjar, ens quedaria el dubte de si el camp s'estén per tot l'altiplà, o si contràriament només ocupa una plaça central, estant delimitat per la part septentrional per una altra illa de cases.

I finalment, i ja per acabar amb la zona del sitjar, cal mencionar la documentació de les restes d'una estructura murària en sentit N-S, UE 5011, d'uns 40-45 cm d'amplada, i que amortitza algunes de les sitges documentades. Per tant, amb unes característiques tipològiques i estratigràfiques que semblen indicar una cronologia republicana. El fet destacat d'aquesta estructura, de la que tan sols resta la darrera filada i en una llargada que no arriba als 3 m, és que està separada del mur ponentí del taller metal·lúrgic uns 3 m. Recordem que 3 m, o sigui, una *pertica*, és una mesura molt present al jaciment republicà del Castellot, ja sigui sota la forma de *decempeda* (2.95 m) o d'algun dels seus múltiples. Així doncs, si aquesta estructura fos de construcció republicana, estaria delimitant l'existència d'un vial entre aquesta mateixa i el taller metal·lúrgic

Talment, i seguint amb aquest sector central, s'ha iniciat l'excavació de la zona que correspondria amb les avantsales dels àmbits VI i VII ibèrics i F i G medievals, i que eventualment també pot amagar l'existència d'un gran edifici republicà. L'excavació tan sols va poder exhumar els estrats més superficials i qualsevol troballa i interpretació de la mateixa haurà de contrastar-se en properes intervencions. De totes maneres, sí que es va poder observar, seguint amb el que ja s'havia documentat l'any anterior en els àmbits Q i R medievals, l'existència d'una reforma en el mur que separa els àmbits F i G medievals, UE 282, permetent que en un moment donat desaparegués la separació que existia a nivell d'avantsala.

I ja per acabar, la darrera actuació arqueològica realitzada en aquest 2017 ha estat la recuperació i documentació en planta de quasi 25 m lineals més de muralla medieval, identificada al sector nord llevantí del jaciment. De totes maneres, l'actuació s'ha cenyit estrictament a la delimitació de l'estructura a nivell de planta, no excavant cap dels estrats associats

CONCLUSIONS

L'estudi arqueològic de les campanyes 2016 i 2017 ha permès continuar els treballs de recerca que s'havien realitzat fins llavors. L'actuació, analitzada d'una manera integral i sumant totes les intervencions, ha permès completar algunes de les hipòtesis de treball que s'havien plantejat fins al moment. En algunes contrastant, en d'altres millorant-les i ampliant-les, les dades obtingudes permeten tenir una visió més encertada de les poblacions que habitaren el jaciment en les fases antigues i medieval.

Talment, volem recordar que les conclusions que exposem en aquest article se centren en les interpretacions que es deriven de les dades aconseguides en les campanyes de 2016 i 2017, però no es fa una valoració global del jaciment. D'aquesta manera, tot el volum interpretatiu, en qualsevol de les seves fases, així com la contextualització històrica i arqueològica de cadascuna, el remetem als diferents articles publicats pel nostre equip en els darrers anys, i recollits de forma breu en la bibliografia final, així com a la recent tesi doctoral sobre els ceretans i que també inclou l'anàlisi del Castellot de Bolvir (Morera 2017)

Fase ibèrica

De la fase ibèrica, la intervenció de 2016 i 2017 ha permès obtenir noves dades en dos

sectors: la zona central i la cantonada sud-oriental. Pel que fa al quadrant de la part central, l'excavació de noves sitges ratifica l'idea que en aquell sector no sembla haver una ocupació urbanística. Contràriament, cada cop sembla més clar que s'hi va configurar un gran sitjar d'emmagatzematge massiu de gra. En aquest sentit, la localització de diferents sitges tallades entre elles, però reparades amb la construcció d'un mur de separació, ens dóna una idea del grau de densitat i de la concentració de dipòsits d'emmagatzematge en un mateix espai. A partir de la cronologia preliminar dels materials, semblaria que aquest sitjar es va anar a configurant a partir de finals de segle III aC i sobretot en la primera meitat de segle II aC.

I a la cantonada sud-oriental, l'excavació ha permès reconèixer l'existència d'una casa diferenciada en el que anomenàvem Àmbit XI. Certament, totes les cases ceretanes documentades fins al present estaven formades majoritàriament (excepte alguns casos molt puntuals) per dues estances concatenades. La primera d'elles es corresponia amb un pati davanter mentre que la segona esdevenia la sala principal i d'habitatge de la finca. Però amb l'excavació d'enguany, unit a les dades recollides en les intervencions de 2011, s'ha observat que els Àmbits XI i XII tenen un comportament diferenciat, ja que al primer d'ells es localitzen dos grans fogars especialment construïts, de més de 1.5m de diàmetre, que ocupen quasi la totalitat de l'estança. A aquesta s'hi arribaria per un corredor que enllaçaria amb d'altres habitacions (l'Àmbit XII com a mínim). Per tant, és evident que no es tracta d'una simple casa domèstica, sinó que per nosaltres, i aquesta és una dada que ja s'havia apuntat en d'altres treballs i articles (Morera 2017), hauria de correspondre a un lloc d'elaboració culinària de tipus suprafamiliar. En aquest sentit, encara no sabem si el lloc forma part d'un edifici representatiu i singular, o contràriament és una zona al servei de la comunitat, però en qualsevol cas sembla evident que la seva funcionalitat va molt més enllà de la simple esfera familiar.

Fase republicana

De la fase republicana cal destacar la definitiva localització de la torre a la cantonada sud-oriental del front murat. Aquesta completa l'estructura defensiva del poblat en aquest moment, amb dues torres a la part central, flanquejant l'entrada, i dues més en els extrems, el que confirma el caràcter militar de que tindria a partir de mitjans de segle II aC, en el qual molt probablement s'hi instal·là una guarnició de tropes auxiliars (*praesidium*).

Aquesta reestructuració i reforma va comportar una nova urbanització del seu interior, dada que d'altra banda no ens era desconeguda. Així, sabem de la construcció de noves torres, l'articulació de nous edificis a partir de les cases preexistents, o la construcció de nous espais (com l'Edifici IV). La localització de la petita estança definida pel mur 2141, localitzada a la part de llevant del jaciment, i en cas de confirmar-se que fos d'aquest moment, se sumaria a aquesta nova etapa constructiva republicana. De fet, la seva delicada construcció, feta amb una especial cura combinada amb una aparent fragilitat estructural, fan pensar amb unes funcionalitats certament diferenciades, i que escapen de la simple esfera domèstica. Tanmateix, en aquest moment encara no estem en disposició de plantejar-hi possibles solucions funcionals.

Pel que fa al quadrant sud-oriental, ara sabem que la construcció de la torre va comportar l'amortització de l'antic lloc d'especialització culinària, i un recreixement general prou significatiu de la cota de circulació, en coherència amb el que succeïa a la resta de poblat.

Fase medieval

Les intervencions també han permès obtenir un millor coneixement de la fase medieval del jaciment. D'una banda, l'excavació i documentació dels Àmbits Q i R havia permès documentar per primer cop una reforma en aquesta fase. Efectivament, fins al moment la fase medieval se'ns presentava uniforme i homogènia, planificada i realitzada unitàriament, i sense cap canvi a escala urbanística, el que feia pensar en un ràpid abandonament. Les dades dels àmbits Q i R ja indicaven que en algun cas sí que s'haurien efectuat reparacions i refetes urbanístiques o arquitectòniques, les quals ens assenyalaven dos moments d'utilització de l'espai, encara que fos de forma puntual.

Ara, amb els treballs en el les avantsales de les finques F i G, en els que, i a falta de la definitiva excavació, s'ha pogut observar un moment de reparació i reestructuració de les cases, es confirmaria que l'ocupació de l'etapa medieval hauria estat prou àmplia en el temps com per poder generar reformes en els habitatges. Si bé de moment no podem parlar encara de fases d'ocupació diferenciades, ja que les refeccions són ben testimonials i sempre en un sentit domèstic, són una prova de l'ocupació consolidada i intergeneracional a l'assentament.

BIBLIOGRAFIA

ALIAGA, S.; ANDREU, R.; MERCADAL, O.; OLESTI, O. 1998, Territori i vies de comunicació a la Cerdanya en època romana, *XI Colloqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Comerç i vies de comunicació*, celebrat a Puigcerdà el 31 d'octubre i l'1 de novembre de 1997, Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, 261-279.

CAMPMAJÓ, P. 2010, *La transition* **Âge** *du Bronze–***Âge** *du Fer en Cerdagne. Origines des influences,* Projet collectif de recherche 2011-2013 (inèdit).

CAMPMAJÓ, P. 2012, *Rapport de fouille programmée. Eyne – site du Menhir* (juillet 2012) (inèdit).

CAMPMAJÓ, P. 2013, *Rapport de fouille programmée du site de Llo1* (année 2013) (inèdit).

CRESPO, C., MERCADAL, O, MORERA, J. 2009, *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al Castellot de Bolvir (2006-2009)*, Lliurat al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (inèdit).

MORERA, J. 2017, *Territori i Poblament de Cerdanya a l'Antiguitat. La iberització i la romanització de la vall cerdana*, Tesi doctoral dirigida pel Dr. Oriol Olesti Vila i defensada a la Universitat Autònoma de Barcelona el 3 de febrer de 2017.

MORERA, J., OLLER, J. 2013, *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al Castellot de Bolvir. Campanyes 2010,* Lliurada al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (inèdit).

MORERA, J., OLLER, J. 2014, *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al Castellot de Bolvir. 2011-2013*, Lliurat al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya l'abril de 2014 (inèdit).

MORERA, J., OLLER, J. 2015, *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al Castellot de Bolvir. 2014*, Lliurat al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya el febrer de 2015 (inèdit).

MORERA, J., OLLER, J. 2016, *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al Castellot de Bolvir. 2015*, Lliurat al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya el febrer de 2016 (inèdit).

MORERA, J., OLLER, J. 2017, *Informe de les intervencions arqueològiques realitzades al Castellot de Bolvir. 2016*, Lliurat al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (inèdit).

MORERA, J., OLLER, J. 2018, *Informe de les intervencions arqueològiques realitzades al Castellot de Bolvir. 2017*, Lliurat al Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (inèdit).

MORERA, J., OLESTI, O., VILADEVALL, M. 2010, Les Guillateres d'All (Isòvol, la Cerdanya): unes possibles mines d'or al·luvial d'època romana, *X Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona,* Arbúcies, 241-247.

MORERA, J., OLESTI, O., OLLER, J., MERCADAL, O., SÀNCHEZ, E. 2012, El Castellot de Bolvir (La Cerdanya): ocupacions ceretana, iberoromana i altmedieval. Campanyes de 2010 i 2011, *XI Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona,* Girona, 125-133.

OLESTI, O., MERCADAL, O. 2005, La iberització del Pirineu Oriental i la filiació ètnica dels ceretans, *Acta Paleohispanica* 5, 295-314.

OLESTI, O., MERCADAL, O., VALIENTE, P. 2005, La Cerdanya i els Ceretans: transformacions d'un poble i d'un paisatge pirinenc en època antiga, *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Món Ibèric als Països Catalans*, Volum I, celebrat a Puigcerdà el 14 i 15 de novembre de 2003. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà i Andorra, 287-305

OLESTI, O., MORERA, J., CRESPO, C., MERCADAL, O., ALIAGA, S., SÀNCHEZ, E. 2008, El Castellot de Bolvir, una fortificació íberorromana a la Cerdanya, *IX Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona,* L'Escala-Empúries, 217-223.

OLESTI, O., MORERA, J., CRESPO, C., MERCADAL, O., SÀNCHEZ, E. 2010, El Castellot de Bolvir (la Cerdanya): ocupacions ceretana, iberoromana i altmedieval. Campanyes de 2008 i 2009, *X Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona,* Arbúcies, 147-158.

OLESTI, O., MORERA, J., CRESPO, C., MERCADAL, O. 2011, El Castellot de Bolvir (la Cerdanya): una fortificació ceretana als Pirineus, *Tribuna d'Arqueologia 2009-2010,* 295-330.

NOTA

1) Les explicacions exhaustives i detallades de les intervencions es poden trobar a Morera/ Oller 2016